

LATVIJAS REPUBLIKAS TIESĪBSARGS

Baznīcas iela 25, Rīga, LV-1010, tālr.: 67686768, fākss: 67244074, e-pasts: tiesibsargs@tiesibsargs.lv

ATZINUMS pārbaudes lietā Nr.2012-136-23C

Rīgā

2012. gada 30. novembrī

Nr. 6-6/176

**Latvijas Republikas Saeimas
Budžeta un finanšu (nodokļu) komisijas
Demogrāfijas lietu apakškomisijas
priekšsēdētājam Imantam Parādnieka kungam
Jēkaba ielā 11, Rīgā, LV-1811**

Tiesībsarga birojā ir izskatīta pārbaudes lieta, kas tika ierosināta, pamatojoties uz Jūsu iesniegumu (reģistrēts 29.12.2011. ar Nr.2200), kurā lūdzāt sniegt juridiski argumentētu vērtējumu, kā arī ieteikumus iespējamam risinājumam par bērnu, kuriem nav noteikta paternitāte, tiesībām saņemt minimālos uzturlīdzekļus.

[1.] Saskaņā ar starptautisko tiesību normām¹ un nacionālajiem normatīvajiem aktiem² bērnam ir tiesības zināt savus vecākus un tiesības būt viņu aizgādībā. 2002.gadā izstrādātajā Eiropas Padomes Ģimenes tiesību ekspertu komitejas „Baltajā grāmatā” par principiem attiecībā uz paternitātes nodibināšanu un tās tiesiskajām sekām ir uzsvērts, ka bērna interesēs nepārprotami ir, pirmkārt, tas, ka paternitāte tiek noteikta ar dzimšanas brīdi, un, otrkārt, tas, ka paternitātei tiek piešķirta stabilitāte uz turpmāko laiku.³ Līdz brīdim, kad tiek noteikta paternitāte, bērnam tiek liegtas dažādas tiesības vai to pilnvērtīga izmantošana, un tas ir pretrunā ar viņa interesēm. Piemēram, paternitātei var būt nozīme, nosakot bērna pilsonību, viņa mantiskās tiesības, tostarp sociālās tiesības, kā arī citās tiesiskajās attiecībās.

¹ ANO Konvencijas par bērna tiesībām 7.panta 1.punkts

² Civillikums. Pirmā daļa. Ģimenes tiesības. Otrā nodaļa. Pirmā apakšnodaļa “Bērna izcelšanās noteikšana”

³ „White Paper” *On Principles Concerning the Establishment and Legal Consequences of Parentage, Committee of experts on Family Law (CJ-FA) of the Council of Europe, 15.01.2002., Part A:*
<http://www.coe.int/family>

Arī no Eiropas Cilvēktiesību tiesas prakses izriet secinājums, ka bērnam ir tiesības uz to, lai bez nevajadzīgas kavēšanās tiktu nodrošināta tiesiskā noteiktība tiesiskajās attiecībās, kas skar bērna personas identitāti.⁴

[2.] Lai nodrošinātu bērna tiesības uz personas identitāti, valstī ir izstrādāts mehānisms bērna izcelšanās noteikšanai, kas ietver trīs bērna izcelšanās no tēva konstatēšanas veidus: paternitātes pieņemumu, paternitātes brīvprātīgu atzīšanu un paternitātes noteikšanu tiesas ceļā.

Latvijas Republikas Satversmes 110.pantā noteikts, ka valsts aizsargā un atbalsta laulību — savienību starp vīrieti un sievieti. Saskaņā ar Civillikuma 146.panta otro daļu par tēvu bērnam, kurš piedzimis sievietei laulības laikā vai ne vēlāk kā 306.dienā pēc tam, kad laulība izbeigusies ar vīra nāvi, laulības šķiršanu vai laulības atzīšanu par neesošu, uzskatāms bērna mātes vīrs (paternitātes pieņemums). Laulības noslēgšana notiek pēc personu brīvas gribas un tā nodrošina bērna tiesības zināt savus vecākus un būt viņu aizgādībā.

Ja bērna vecāki nav laulāti un tādēļ izcelšanās no tēva nav konstatējama atbilstoši Civillikuma 146.panta noteikumiem, bērna izcelšanās no tēva pamatojas uz paternitātes brīvprātīgu atzīšanu vai tās noteikšanu tiesas ceļā.

Saskaņā ar Civillikuma 155.panta pirmo un otro daļu bērna tēvs un māte, kas nav laulāti, var personiski iesniegt dzimtsarakstu nodaļai kopīgu iesniegumu paternitātes atzīšanai vai pie notāra publiski apliecinātu iesniegumu. Iesniegumu paternitātes atzīšanai var iesniegt, reģistrējot bērna dzimšanu, kā arī pēc tam, kad bērna dzimšana reģistrēta, vai jau pirms bērna dzimšanas. Ja kopīgs iesniegums par paternitātes atzīšanu ir iesniegts pirms bērna dzimšanas, tad, reģistrējot bērna dzimšanas faktu, bērna tēvs tiek norādīts dzimšanas reģistrā.

Civillikuma 155.panta trešajā daļā noteikts, ka gadījumā, ja bērna māte mirusi, iesniegumu paternitātes atzīšanai var iesniegt bērna tēvs viens pats. Ja bērns ir nepilngadīgs, nepieciešama bērna aizbildņa piekrišana vai bāriņtiesas piekrišana, ja bērnam nav nodibināta aizbildnība.

Ja bērna vecāki nav laulāti un izcelšanās no tēva nepamatojas uz paternitātes brīvprātīgu atzīšanu, bērna paternitāte nosakāma tiesas ceļā.

Saskaņā ar Civillikuma 158.panta pirmo daļu prasību paternitātes noteikšanai tiesā var iesniegt bērna māte vai bērna aizbildnis, kā arī persona, kas sevi uzskata par bērna tēvu. Bāriņtiesu likuma 16.panta 5.punkts nosaka bāriņtiesas tiesības iesniegt tiesā prasības pieteikumu bērna interesēs. Tātad prasību paternitātes noteikšanai var celt arī bāriņtiesa.

Gadījumā, ja mātei ir noteikts trūcīgas vai maznodrošinātas personas statuss un civillietā par paternitātes noteikšanu un uzturlīdzekļu piedziņu ir nepieciešama juridiskā palīdzība, viņai saskaņā ar Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likumu ir tiesības uz valsts nodrošinātu juridisko palīdzību, kas ietver procesuālo dokumentu sastādīšanu un pārstāvību tiesā. Lietās, kas skar bērnu

⁴ Piemēram, ECT spriedumi lietās: *Rasmussen v. Denmark, judgment of 21 November 1984, Series A no. 87, p. 15, para. 41*; *Mikulic v. Croatia, no. 53176/99, para. 65, ECHR 2002-I*; *Mizzi v. Malta, no. 26111/02, para. 83, ECHR 2006*.

tiesības, Juridiskās palīdzības administrācija lēmumu par juridiskās palīdzības piešķiršanu vai atteikumu to piešķirt pieņem 14 dienu laikā no dienas, kad saņemts iesniegums par juridisko palīdzību.

Secināms, ka valstī bērna tiesisko interešu aizsardzībai ir izveidots mehānisms bērna izcelšanās no tēva noteikšanai, kuru izmantojot, nodrošināmas starptautiskajos un nacionālajos tiesību aktos noteiktās bērna tiesības zināt savus vecākus un būt viņu aizgādībā.

Tiesībsarga biroja prakse liecina, ka valstī izveidotais mehānisms paternitātes noteikšanai darbojas efektīvi, un tie gadījumi, kad dzimšanas reģistrā nav ieraksta par tēvu, ir saistīti ar mātes nevēlēšanos noteikt paternitāti.

[3.] Pienākums uzturēt bērnu pirmām kārtām gulstas uz bērna vecākiem. ANO Konvencijas par bērna tiesībām 18.panta pirmā daļa paredz, ka vecāki vai attiecīgajos gadījumos likumīgie aizbildņi ir galvenās personas, kas atbildīgas par bērna audzināšanu un attīstību. Nodrošināt, lai vislabāk tiktu aizsargātas bērna intereses, ir svarīgākais viņu rūpju objekts. Arī nacionālie tiesību akti nosaka, ka līdz pilngadības sasniegšanai bērns ir vecāku aizgādībā. Aizgādība ir vecāku tiesības un pienākums rūpēties par bērnu. Savukārt rūpes par bērnu ietver viņa aprūpi, kas nozīmē viņa uzturēšanu, t.i., ēdiena, apģērba, mājokļa un veselības aprūpes nodrošināšanu⁵.

Tikai tad, ja vecāki nespēj uzturēt bērnu, valstij ir jāsniedz atbalsts.

[3.1.] Saskaņā ar Civillikuma 179.panta piekto daļu minimālo uzturlīdzekļu apmēru, kuru bērnam nodrošināt ir pienākums katram no vecākiem neatkarīgi no viņa mantas stāvokļa, nosaka Ministru kabinets, ņemot vērā valstī noteikto iztikas minimumu un bērna vecumu.

Ministru kabineta 2003.gada 1.jūlija noteikumu Nr.348 „Noteikumi par minimālo uzturlīdzekļu apmēru bērnam” katra vecāka pienākums ir katru mēnesi nodrošināt saviem bērniem minimālos uzturlīdzekļus šādā apmērā: katram bērnam no viņa piedzimšanas līdz 7 gadu vecuma sasniegšanai - 25 % apmērā no Ministru kabineta noteiktās minimālās mēneša darba algas; katram bērnam no 7 gadu vecuma sasniegšanas līdz 18 gadu vecuma sasniegšanai - 30 % apmērā no Ministru kabineta noteiktās minimālās mēneša darba algas. Ņemot vērā, ka minimālā mēneša darba alga šogad ir 200 latu mēnesī, minimālo uzturlīdzekļu apmērs atkarībā no bērna vecuma ir attiecīgi 50 vai 60 latu mēnesī.

Ja vecāks labprātīgi nemaksā uzturlīdzekļus, tas vecāks, pie kura bērns dzīvo, ir tiesīgs uzturlīdzekļus piedzīt tiesas ceļā. Būtiska nozīme ir faktam, vai bērna dzimšanas apliecībā ir ieraksts par tēvu, pretējā gadījumā vienlaikus jāceļ prasība par paternitātes noteikšanu.

Ja uzturlīdzekļi piedzīti tiesas ceļā, bet sprieduma izpilde nav iespējama, uzturlīdzekļus vecāka vietā maksā Uzturlīdzekļu garantiju fonda administrācija.

2010.gada 1.janvārī stājās spēkā grozījumi Uzturlīdzekļu garantiju fonda likumā. Likuma pārejas noteikumi tika papildināti ar 4.punktu šādā redakcijā: „Laika periodā no 2010.gada 1.janvāra līdz 2012.gada 31.decembrim

⁵ Civillikums. Pirmā daļa. Ģimenes tiesības. 177.pants.

uzturlīdzekļus no Fonda līdzekļiem uzsāktajās uzturlīdzekļu izmaksas lietās un lietās, kas uzsāktas pēc 2010.gada 1.janvāra, atbilstoši šā likuma 8.panta otrajai daļai izmaksā šādā apmērā:

1) par katru bērnu no viņa piedzimšanas līdz septiņu gadu vecuma sasniegšanai - 30 latus, bet ne vairāk par tiesas nolēmumā noteikto, kā arī nepārsniedzot apmēru, ko noteicis Ministru kabinets atbilstoši Civillikuma 179.panta piektajai daļai;

2) par katru bērnu no septiņu gadu vecuma sasniegšanas līdz 18 gadu vecuma sasniegšanai - 35 latus, bet ne vairāk par tiesas nolēmumā noteikto, kā arī nepārsniedzot apmēru, ko noteicis Ministru kabinets atbilstoši Civillikuma 179.panta piektajai daļai.”

Minētais regulējums attiecas uz visām personām, kas uzturlīdzekļus saņem no valsts.

[3.2.] Ja bērna paternitāte nav noteikta un tādēļ uzturlīdzekļus saņemt nav iespējams, bērna tiesības uz sociālajām garantijām nodrošināmas, saņemot pašvaldības sociālo palīdzību.

Ģimene, kas objektīvu apstākļu dēļ negūst pietiekamus ienākumus un atzīta par trūcīgu, var saņemt pabalstu garantētā minimālā ienākumu līmeņa (turpmāk - GMI) nodrošināšanai. GMI pabalstu aprēķina kā starpību starp Ministru kabineta vai pašvaldības noteikto ģimenes GMI līmeni katram ģimenes loceklim un ģimenes kopējiem ienākumiem, ja tie ir zemāki par GMI.⁶ Novērtējot ģimenes ienākumus un materiālo stāvokli, uzturlīdzekļi tiek uzskatīti par ienākumiem un tiek ņemti vērā, aprēķinot ģimenes kopējos ienākumus.⁷ No 2009.gada 1.oktobra noteikts atšķirīgs GMI līmenis dažādām sociālajām grupām. Pilngadīgām personām tie ir 40 lati mēnesī, bet bērniem - 45 lati mēnesī.⁸

Bērna mātes rīcība (nevēršanās tiesā paternitātes noteikšanai) nedrīkst ietekmēt sociālās palīdzības saņemšanas iespēju bērnam. Pretējā gadījumā tiktu pārkāpts ANO Konvencijas par bērna tiesībām 2.panta otrajā daļā noteiktais, ka bērnu nedrīkst sodīt bērna vecāku, likumīgo aizbildņu vai citu ģimenes locekļu statusa, darbību, pausto uzskatu vai pārliecības dēļ.

[4.] Pārbaudes lietas ietvaros tiesībsargs veica citu Eiropas valstu regulējuma izpēti, lūdzot Eiropas Bērnu ombudu tīkla (ENOC) institūcijām atbildēt uz šādiem jautājumiem:

1. Vai bērna mātei ir pienākums veikt nepieciešamās darbības, lai noteiktu bērnam paternitāti?
2. Vai valsts maksā uzturlīdzekļus tiem bērniem, kuriem paternitāte nav noteikta?

⁶ Ministru kabineta 2009.gada 17.jūnija noteikumu Nr.550 „Kārtība, kādā aprēķināms, piešķirams, izmaksājams pabalsts garantētā minimālā ienākumu līmeņa nodrošināšanai un slēdzama vienošanās par līdzdarbību” 4.punkts

⁷ Ministru kabineta 2010.gada 30.marta noteikumu Nr.299 „Noteikumi par ģimenes vai atsevišķi dzīvojošas personas atzīšanu par trūcīgu” 13.punkts.

⁸ Ministru kabineta 2009.gada 15.decembra noteikumu Nr.1489 „Noteikumi par garantēto minimālo ienākumu līmeni” 2.punkts.

3. Ja valsts nemaksā uzturlīdzekļus, kādā veidā valsts sniedz atbalstu bērniem, kuriem nav noteikta paternitāte un kuri ir viena vecāka apgādībā?

Tika saņemtas atbildes no Islandes, Lielbritānijas, Dānijas, Zviedrijas, Somijas, Norvēģijas, Krievijas, Serbijas, Grieķijas, Bosnijas Hercegovinas, Slovākijas, Maltas, Horvātijas, Lietuvas un Igaunijas.

Apkopojot saņemto informāciju, secināms, ka, lai gan starptautiskie un valstu nacionālie normatīvie akti paredz bērna tiesības uz identitāti un tiesības zināt abus savus vecākus, mātei nav tieša, likumā noteikta pienākuma noteikt paternitāti un nav paredzēta atbildība, ja viņa to nedara. Izņēmums ir Dānija, kur mātei ir likumā noteikts pienākums noteikt paternitāti un, ja viņa to nedara un atsakās sadarboties, tad viņa var tikt sodīta ar nelielu naudas sodu.

Lielākajā daļā valstu paternitātes noteikšana ir atkarīga tikai no mātes gribas. Izņēmums ir Zviedrija, Somija un Slovākija, kur paredzēts lielāks valsts atbalsts un iesaistīšanās. Piemēram, Zviedrijā sociālajam dienestam ir pienākums noskaidrot apstākļus, savākt pierādījumus un noteikt paternitāti. Paternitātes noteikšanai jānotiek gada laikā kopš bērna piedzimšanas. Mātei ir pienākums sadarboties paternitātes noteikšanā. Ja māte negrib sadarboties, sociālais dienests cenšas māti motivēt, izskaidrojot paternitātes noteikšanas nozīmīgumu bērna interesēm no juridiskā, sociālā, psiholoģiskā un medicīniskā viedokļa. Māte tiek informēta, ka bērnam nebūs tiesību saņemt uzturlīdzekļus, ja viņa bez pamatota iemesla nepiedalīsies paternitātes noteikšanā.

Arī Somijā par bērna paternitātes noteikšanu ir atbildīga mātes dzīvesvietas pašvaldība, kura bērna interesēs nosaka paternitāti. Mātei jāpiedalās pierādīšanā, tiek izskaidrotas sekas paternitātes nenoteikšanai. Par nepieciešamību noteikt paternitāti ziņo māte, tēvs vai iedzīvotāju reģistrs. Ja bērns ir mātes aprūpē, paternitāti nevar noteikt pret mātes gribu, izņemot gadījumus, kad tēvs vēlas noteikt paternitāti. Vairāk kā 1% bērnu tēvs nav zināms, jo māte nav vēlējusies noteikt paternitāti.

Savukārt Slovākijā Iedzīvotāju reģistrs nosūta tiesai informāciju par bērniem bez paternitātes un tiesa pēc savas iniciatīvas uzsāk tiesvedību paternitātes noteikšanai. Ja māte nesadarbojas, tiesa ieceļ bērnam aizbildni, kas pārstāv bērna intereses paternitātes noteikšanā. Mātei nav pienākuma noteikt paternitāti, bet valstī ir izveidots mehānisms paternitātes noteikšanai.

Jautājumā par bērnu, kuram nav noteikta paternitāte, tiesībām saņemt uzturlīdzekļus no valsts lielākā daļa valstu norāda, ka valsts atbalsts nav atkarīgs no paternitātes noteikšanas, bet no ģimenes ienākumiem. Bērna tiesības uz sociālo nodrošinājumu tiek īstenotas caur sociālās palīdzības sniegšanu. Dažās valstīs, piemēram, Igaunijā, valsts nodrošina pagaidu uzturlīdzekļu izmaksu laikā, kamēr notiek tiesvedība par paternitātes noteikšanu un uzturlīdzekļu piedziņu.

[5.] Izvērtējot Latvijas normatīvos aktus, Latvijai saistošo starptautisko regulējumu un citu Eiropas valstu praksi, secināms:

1. Latvijas Republikas normatīvajos aktos nav jānosaka obligāts pienākums noteikt bērnam paternitāti. Ja māte spēj uzturēt bērnu, nodrošināt

viņa audzināšanu un attīstību, valstij būtu jāatturas no iejaukšanās personas privātajā dzīvē.

2. Ja māte nespēj uzturēt bērnu, nodrošināt viņa audzināšanu un attīstību, palīdzība sniedzama sociālās palīdzības veidā. Dzīvesvietas sociālajam dienestam būtu jāinformē māte par nepieciešamību noteikt bērnam paternitāti, izskaidrojot paternitātes noteikšanas nozīmīgumu bērna interesēm no sociālā, juridiskā, psiholoģiskā un medicīniskā viedokļa, kā arī informējot par tiesībām saņemt valsts nodrošinātu juridisko palīdzību. Ja māte atsakās sadarboties ar sociālo dienestu un veikt nepieciešamās darbības, lai noteiktu bērnam paternitāti, sociālajam dienestam jāvēršas bāriņtiesā, lūdzot izvērtēt nepieciešamību izmantot Bāriņtiesu likuma 16.panta piektajā punktā noteiktās bāriņtiesas tiesības iesniegt tiesā prasības pieteikumu bērna interesēs. Bāriņtiesai jāizvērtē, vai paternitātes noteikšana ir bērna interesēs. Ja bāriņtiesa, izvērtējot konkrētās lietas apstākļus, pieņem lēmumu, ka paternitātes noteikšana ir bērna interesēs, bāriņtiesa ir tiesīga celt attiecīgu prasību. Lietuvas Augstākā tiesa ir vērsusi uzmanību uz bērna tiesībām zināt savus vecākus un sniegti skaidrojumu, ka gadījumos, kad bērna paternitāte nav atzīta vai noteikta un māte neceļ prasību paternitātes noteikšanai, prasību var celt pašvaldības bērnu tiesību aizsardzības iestāde.

Atbalsts sniedzams esošā normatīvā regulējuma ietvaros, veicinot pašvaldības iestāžu izpratni par bērna tiesībām un to aizsardzības mehānismiem.

3. Latvijas Republikas normatīvie akti paredz atbalstu personām, kuras vēlas noteikt paternitāti. Saskaņā ar Civilprocesa likuma 43.panta pirmās daļas trešo punktu no tiesas izdevumu samaksas valsts ienākumos atbrīvoti prasītāji prasībās par paternitātes noteikšanu, ja prasība celta vienlaikus ar prasību par uzturlīdzekļu piedziņu bērnam. Tā paša likuma 44.panta otrā daļa paredz ar lietas vešanu saistīto izdevumu, tostarp izdevumu sakarā ar pierādījumu iegūšanu, piedziņu no atbildētāja par labu prasītājam, ja viņa prasījums ir apmierināts.

4. Latvijas Republikas normatīvie akti nodrošina vienādas tiesības uz sociālo nodrošinājumu visiem bērniem neatkarīgi no paternitātes noteikšanas. Sociālā palīdzība tiek sniegta atkarībā no ģimenes ienākumiem, nevis paternitātes esamības.

Saskaņā ar Tiesībsarga likuma 25.panta otro daļu ar šo atzinumu pārbaudes lietu pabeidzu.

Ar cieņu,

tiesībsargs

J.Jansons